

УДК 341.231.14 (477+4+7)

ПРОБЛЕМА НОРМАТИВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ

Кривдіна Інна, Гайтан Віталій

В науковій статті проведено аналіз міжнародного та вітчизняного законодавства у сфері захисту прав людини в Інтернет-середовищі. На основі опрацьованих авторами міжнародних документів та українських нормативно-правових актів визначено основні засади правого регулювання та захисту основних прав та свобод людини з урахуванням особливостей їх здійснення при використанні Глобальної мережі. Дослідниками було з'ясовано, що на міжнародному рівні зазначена проблема є предметом вивчення та нормативного регулювання вже досить тривалий час, результатом чого є розробка та прийняття великої кількості міжнародних документів, що містять так звані міжнародні стандарти у зазначеній сфері. Особливу увагу приділено активній роботі Ради Міністрів Ради Європи, результатом якої стали Конвенції та Рекомендації країнам-учасникам, які регулюють різноманітні аспекти захисту прав людини в мережі Інтернет. Проаналізовано також українське законодавство на предмет відповідності міжнародним правозахисним стандартам та надано характеристику основних нормативно-правових актів, що так чи інакше торкаються проблем захисту прав та свобод людини в Інтернет-просторі.

Ключові слова: права людини, Інтернет, захист прав людини, інформаційні відносини, нормативно-правові акти, міжнародні стандарти прав людини

Сучасний етап розвитку людської цивілізації характеризується активним використанням інформаційних технологій у суспільних відносинах і розвитком так званого інформаційного суспільства. Інтернет, згідно ст. 1 Закону України «Про телекомунікації», як всесвітня інформаційна система загального доступу, що логічно зв'язана глобальним адресним простором та базується на Інтернет-протоколі, визначеному міжнародними стандартами [Верховна Рада, 2003], відіграє в такому процесі ключову роль. Проблема захисту прав людини в Глобальній мережі є нагальною та важливою з практичної точки зору справою, бо кількість Інтернет-користувачів постійно зростає (так, до їх числа входять вже майже всі вікові групи населення різних за своїм економічним розвитком та політичною організацією країн Світу), однак, нормативне забезпечення та механізми такого захисту у багатьох державах все ще розвивається повільно.

Загальні питання правового регулювання відносин, пов'язаних з використанням Всесвітньої мережі вивчали Бачило І.Л., Лопатин В.Н., Битяк О.Ю., Еннан Р.Є., Федотов М.О., Брижко В.М., Кохановська О.В. та Цимбалюк В.С. Електронна комерція та її нормативно-правова база розглядалася в роботах Чучковської А.В. та Баранова О.А. Стосовно проблеми захисту прав людини у мережі Інтернет, то воно розглядалося у декількох окремих аспектах: захист прав дітей – у дослідженнях Стешенко В.М. і Куніцького В.В.; захист прав інтелектуальної власності – у статтях Атаманової Ю.Є., Лиски П.О. та Янчука Ю.; захист персональних даних – у розвідках Пазюка А.В., Марущака А.І. та Панченко В.М.; механізми захисту прав людини в Інтернеті - Черних О.

Метою дослідження є аналіз сучасного стану нормативно-правового регулювання на міжнародному та вітчизняному рівнях питань, пов'язаних із захистом прав та свобод людини в мережі Інтернет, а також формулювання пропозицій удосконалення такого регулювання.

Мережа Інтернет є галуззю масової комунікації, яка стрімко розвивається і змінюється, а правове регулювання таких галузей завжди розвивається з запізненням. Однак, світова спільнота вже розробила велику кількість міжнародних актів, що містять так звані міжнародні стандарти у зазначеній сфері. Основний підхід до питання захисту прав людини в Інтернет-середовищі базуються на керівному принципі, проголошеному в 2016 році Резолюцією 32-ої сесії Ради ООН з прав людини під назвою «Заохочення, захист і здійснення прав людини в Інтернеті», сутність якого полягає в тому, що «ті самі права, які людина має в офлайновому середовищі, повинні також захищатися в онлайн-середовищі» [Рада з прав людини ООН, 2016]. Тому серед документів, які проголошують та гарантують основоположні права та свободи людини слід назвати: Декларацію прав людини 1948 р., Міжнародні пакти про громадські та політичні, економічні, соціальні та культурні права 1966 р., Європейську конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Конвенцію ООН про права дитини 1989 р.

Цілеспрямовано проблему захисту прав Інтернет-користувачів розглядали й інші міжнародні організації. Так, Генеральною конференцією ЮНЕСКО у 2015 році було схвалено Концепцію універсальності Інтернету, яка першим серед чотирьох основних принципів, які мають найважливіше значення для розвитку Глобальної мережі, називає те, що Інтернет заснований на правах людини [ЮНЕСКО, 2015].

Рада Європи зробила помітний внесок у справу розробки та впровадження міжнародних стандартів у зазначеній сфері. У 2014 році Комітетом Міністрів цієї міжнародної організації було прийнято Рекомендацію СМ/РЕС (2014) 6, яка містить вказівку, що на держав-членів Ради Європи покладаються обов'язки забезпечити кожному, хто знаходиться в межах їхньої юрисдикції, права та основоположні свободи, закріплені Європейською конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод. Зазначалося також, що дія цього зобов'язання поширюється й на сферу використання мережі Інтернет [Комітет Міністрів Ради Європи, 2014]. У 2018 році Рекомендація № СМ/РЕС (2018) 2 Комітету міністрів державам-членам при ролі та обов'язки Інтернет-посередників закликала держав-членів створювати безпечно і сприятливе онлайн-середовище, в якому посередники, користувачі і всі зацікавлені сторони знають свої права і обов'язки; сприяти розвитку необхідних механізмів саморегулювання і спільного регулювання, а також забезпечувати наявність механізмів розгляду всіх скарг на порушення прав людини у цифровому просторі [Комітет Міністрів Ради Європи, 2018].

В рамках Спільної Програми Європейського Союзу та Ради Європи «Зміцнення інформаційного суспільства в Україні», яка спрямована на відкритий, всебічний і сталий підхід до управління Інтернетом, що ґрунтується на правах людини і ставить людину в центр уваги, було підготовлено та видано у 2015 році «Посібник з прав людини для Інтернет-користувачів та пояснювальний меморандум». В Посібнику викладено чинні міжнародні стандарти прав людини та

механізми їх забезпечення, що містяться у Рекомендації CM/REC (2014) 6 Комітету міністрів Ради Європи. Серед основних прав людини при користуванні Всесвітньою мережею, які повинні бути предметом захисту з боку держави, названо наступні: право на вільний доступ до Інтернету та заборона дискримінації; свобода вираження поглядів та інформації; право на мирні зібрання, об'єднання та участь; право на приватне життя та захист даних; право на освіту та доступ до знань. Особливу увагу приділено захисту прав дітей та молоді як найбільш вразливої категорії Інтернет-користувачів. Крім того, розглянуто ефективні засоби правового захисту прав людини та її основних свобод в Інтернет-середовищі [Комітет Міністрів Ради Європи, 2015].

В рамках зазначеної вище програми також стало доступним для українців друковане видання, що містить розроблені у співпраці з Європейською асоціацією інтернет-провайдерів Керівні принципи у сфері прав людини для інтернет-провайдерів. Підкреслюючи важливу роль, яку інтернет-провайдери відіграють у наданні користувачам Інтернету таких основних послуг, як доступ, електронна пошта чи контент-послуги, наголошується на важливості безпеки користувачів та їх права на приватність і свободу вираження поглядів, а також, у зв'язку з цим, на важливості усвідомлення провайдером можливого впливу своєї діяльності на права людини [Комітет Міністрів Ради Європи, 2015].

Важливу роль регулюванні питань, пов'язаних з правопорушеннями в Глобальній мережі відіграє Конвенція про кіберзлочинність, прийнята Радою Європи у 2001 р. Зазначений документ був прийнятий з метою запобігання правопорушенням в Інтернет просторі. Зокрема, в ньому визначаються такі види правопорушень: проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних і систем; злочини, пов'язані з комп'ютерами; злочини, пов'язані зі змістом; злочини, пов'язані з порушенням авторських та суміжних прав. Особливо розглядаються питання додаткової відповідальності і санкції [Рада Європи, 2001].

Також серед існуючих документів Ради Європи, що містять міжнародні стандарти у сфері захисту прав людини при використанні Глобальної мережі, слід звернути увагу на такі: 1) Рекомендація R (99) 5 Комітету міністрів державам-членам щодо захисту недоторканості приватного життя в Інтернеті (1999 р.); 2) Декларація Комітету міністрів про свободу спілкування в Інтернеті (2003 р.); 3) Декларація Комітету міністрів про права людини та верховенство права в інформаційному суспільстві (2005 р.); 4) Рекомендація REC (2007) 16 Комітету міністрів державам-членам щодо заходів з підвищення цінності Інтернету як суспільної послуги (2007 р.); 5) Рекомендація CM/REC (2008) 6 Комітету міністрів державам-членам щодо заходів із забезпечення дотримання свободи вираження поглядів та інформації відносно інтернет-фільтрів (2008 р.); 6) Додаток до Рекомендації CM/REC (2008) 6: Керівні принципи використання інтернет-фільтрів і здійснення контролю за ними для повного здійснення та реалізації права на свободу вираження поглядів та інформації (2008 р.) та ін. [Комітет Міністрів Ради Європи, 99, 2003, 2005, 2007, 2008].

Виходячи з того, що Україна є членом вищезазначених міжнародних організацій, вона взяла на себе зобов'язання дотримуватися міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини та основних свобод й постійно веде роботу із

приведення вітчизняного законодавства у відповідність до таких загальновизнаних норм та правил. Аналізуючи нормативну базу з регулювання інформаційних відносин в цілому, по-перше слід назвати Конституцію України (1996 р.) та Цивільний кодекс України (2003 р.) як найбільш вагомими нормативно-правові акти, що визначають основні засади одержання, використання, поширення, зберігання інформації та захисту прав суб'єктів інформаційних відносин [Верховна Рада України, 1996, 2003].

З метою розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет, забезпечення широкого доступу громадян до цієї мережі, ефективного використання її можливостей для розвитку вітчизняної науки, освіти, культури, підприємницької діяльності, зміцнення міжнародних зв'язків, належного інформаційного забезпечення здійснення органами державної влади та органами місцевого самоврядування своїх повноважень, повнішого задоволення потреб міжнародного співтовариства в об'єктивній, комплексній інформації щодо різних сфер суспільного життя в Україні, у 2000 році було прийнято Указ Президента України «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні». Зокрема, зазначено, що одними з основних завдань щодо розвитку національної складової мережі Інтернет є забезпечення конституційних прав людини і громадянина на вільне збирання, зберігання, використання та поширення інформації, свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань; а також вдосконалення правового регулювання діяльності суб'єктів інформаційних відносин, виробництва, використання, поширення та зберігання електронної інформаційної продукції, захисту прав на інтелектуальну власність, посилення відповідальності за порушення встановленого порядку доступу до електронних інформаційних ресурсів всіх форм власності, за навмисне поширення комп'ютерних вірусів [Президент України, 2000].

На рівні Президента було також затверджено у 2015 р. Національну стратегію у сфері прав людини. Цікавою є вказівка щодо забезпечення свободи думки і слова, вираження поглядів і переконань, доступу до інформації та вільного розвитку особистості на те, що серед проблем, які на той час залишалися неврегульованими була відсутність гарантованого доступу кожного до інформаційних ресурсів, зокрема до мережі Інтернет. Стратегічною метою визначалося забезпечення ефективної взаємодії між інститутами громадянського суспільства та органами державної влади, органами місцевого самоврядування, зокрема шляхом удосконалення процедур залучення інститутів громадянського суспільства до процесу підготовки та прийняття рішень органами державної влади, органами місцевого самоврядування, й, відповідно, одним з очікуваних результатів - створення умови для запровадження електронної демократії [Президент України, 2015].

На рівні законів регулюються як інформаційні відносини взагалі (Закон України «Про інформацію» (1992 р.), «Про захист інформації в автоматизованих системах» (2005 р.), «Про науково-технічну інформацію» (1993 р.), «Про телекомунікації» (2003 р.), «Про інформаційні агентства» (1995), «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого

самоврядування в Україні засобами масової інформації» (1997 р.), «Про доступ до публічної інформації» (2011 р.), «Про звернення громадян» (1996 р.), «Про електронні документи та електронний документообіг (2003 р.)», так і окремі їх аспекти, зокрема, пов'язані із здійсненням електронної комерції («Про електронні довірчі послуги» (2017 р.)) або пов'язані із захистом прав суб'єктів, що приймають участь у таких відносинах (Закон України «Про захист прав споживачів» (1991 р.), «Про захист персональних даних» (2010 р.), «Про охорону дитинства» (2001 р.)) [Верховна Рада України, 1992, 1993, 1997, 2001, 2003, 2005, 2010, 2011, 2017].

Проблеми захисту авторських та суміжних прав присвячений однойменний Закон України «Про авторські і суміжні права» (1993 р.), який спочатку дає визначення таких понять як веб-сайт, веб-сторінка та їх власники, гіперпосилання, електронна (цифрова) інформація, комп'ютерна програма, обліковий запис та постачальник послуг хостингу. Окремо розглянуто авторське на комп'ютерні програми та визначено, що вони охороняються як літературні твори. Окремі статті Закону присвячені порядку припинення порушень авторського права і (або) суміжних прав з використанням мережі Інтернет, а також зобов'язанням постачальників послуг хостингу щодо забезпечення захисту авторського права і (або) суміжних прав з використанням мережі Інтернет [Верховна Рада України, 1993].

Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» (2017 р.) визначає, що об'єктами кібербезпеки та кіберзахисту є конституційні права і свободи людини і громадянина, а також суспільство, сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища. Забезпечення кібербезпеки в Україні ґрунтується на принципі верховенства права, законності, поваги до прав людини і основоположних свобод та їх захисту в порядку, визначеному законом. Забезпечення захисту прав і свобод людини і громадянина, інтересів суспільства і держави від злочинних посягань у кіберпросторі; здійснення заходів із запобігання, виявлення, припинення та розкриття кіберзлочинів, підвищення поінформованості громадян про безпеку в кіберпросторі покладається Законом на Національну поліцію України [Верховна Рада України, 2017].

Не можна обійти стороною й Кримінальний кодекс України (2001 р.), в якому окремих розділ присвячено злочинам у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електров'язку (ст.ст. 361-363) та відповідальності за їх скоєння. Крім того, для тих, хто незаконно збирає, зберігає, знищує та поширює конфіденційну інформацію про особу передбачена ст. 182 (Порушення недоторканості приватного життя) зазначеного Кодексу [Верховна Рада України, 2001].

На основі проведеного аналізу, можна зробити ряд висновків. По-перше, на міжнародному рівні нормативне забезпечення захисту прав людини в мережі Інтернет можна вважати достатнім з огляду на те, що міжнародним співтовариством розроблено та прийнято велику кількість документів, які містять міжнародні стандарти – уніфіковані правила правового регулювання зазначеної сфери. Необхідно відзначити великий внесок Ради Європи у їх розробку. Однак, окремий міжнародний документ узагальнюючого характеру – Хартія прав людини і

принципів в Інтернет, який покликаний інтерпретувати та пояснювати універсальні права людини в Глобальній мережі, та перший варіант якого було оприлюднено у 2011 році, так досі й залишається на стадії розробки. Саме затвердження більшої кількості таких документів, на наш погляд, дало б змогу говорити про більш високий ступінь уніфікації існуючих правозахисних норм на наднаціональному рівні.

По-друге, вітчизняне законодавство широко використовує міжнародні стандарти в сфері захисту прав людини, імплементуючи їх у нормативно-правові акти загального та спеціального характеру, про які мова йшла вище. Робота ця триває постійно, й прийняття нових та удосконалення змісту ряду існуючих законів говорить про виконання Україною своїх міжнародних зобов'язань у зазначеній галузі. Але, на прикладі проблем піратства в Інтернеті та захисту конфіденційної інформації, юридичні механізми втілення закріплених правових норм на практиці все ще потребують додаткової уваги. Щодо пропозицій удосконалення правозахисних механізмів та додаткового регулювання питань захисту окремих категорій осіб, то, зокрема, важко не погодитися з існуючою в спеціальній правовій літературі думкою про доцільність внесення у Кримінальний кодекс України статей, які б дали визначення злочинів про сексуальну експлуатацію дітей через Інтернет, хоча окремі його статті й передбачають покарання за подібні злочинні діяння.

В цілому, міжнародне співтовариство постійно стикається й буде в подальшому стикатися з проблемою вдосконалення правового регулювання питань, пов'язаних із захистом прав людини в Інтернет-середовищі, бо розвиток інформаційних технологій відбувається дуже стрімкими темпами. Кожна держава, в залежності в рівня розвитку інформаційного суспільства, буде також постійно удосконалювати та приводити національне законодавство у зазначеній сфері у відповідність з вимогами часу та міжнародними стандартами.

Список літератури

- Верховна Рада України. Законодавство України. 1991-2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 23.04.2020)
- Верховна Рада України. Кримінальний кодекс України. Закон 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 23.04.2020)
- Верховна Рада України. Про авторські та суміжні права. Закон 23.12.1993. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12> (дата звернення: 22.04.2020)
- Верховна Рада України. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України. Закон 05.10.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2163-19> (дата звернення: 25.04.2020)
- Верховна Рада України. Про телекомунікації. Закон 18.11.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1280-15> (дата звернення: 22.04.2020)
- Комітет Міністрів Ради Європи. Рекомендація CM/Rec (2014) 6 Комітету Міністрів державам-членам щодо посібника з прав людини для користувачів Інтернету. Пояснювальний меморандум. К, 2015. URL: <https://rm.coe.int/16802e3e96> (дата звернення: 24.04.2020)
- Комітет Міністрів Ради Європи. Рекомендація № CM/REC (2018) 2 Комітету міністрів державам-членам про ролі та обов'язки Інтернет-посередників URL: <https://search.coe.int/cm#title=Recommendations%20to%20member%20States#f=%5B%7B%22p%3A%22CoESerie%22i%3A3%2C%22o%3A1%2C%22m%3A2%2C%22ix%3A3%2C%22val>

ue"%3A"Rec"%7D%2C%7B"p"%3A"Title"%2C"%3A1%2C"o"%3A1%2C"m"%3A2%2C"ix"%3A1%7D%5D#Default=%7B"k"%3A"*"%2C"o"%3A%5B%7B"d"%3A1%2C"p"%3A"CoEValidationDate"%7D%5D%2C"s"%3A251%7D#s=251 (дата звернення: 24.04.2020)

- Президент України. Національна стратегія у сфері прав людини. Указ 25.08.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/501/2015> – (дата звернення: 24.04.2020)
- Президент України. Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні. Указ 31.07.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/928/2000> (дата звернення: 24.04.2020)
- Рада Європи. Керівні принципи у сфері прав людини для інтернет-провайдерів. 2015. URL: <https://rm.coe.int/1680599368> (дата звернення: 24.04.2020)
- Рада Європи. Конвенція про кіберзлочинність 23.11.2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575 (дата звернення: 24.04.2020)
- Совет по правам человека ООН. Поощрение, защита и осуществление прав человека в Интернете: Резолюция, принятая Советом по правам человека 1 июля 2016 года 32/13. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16/156/92/PDF/G1615692.pdf?OpenElement> (дата звернення: 24.04.2020)
- ЮНЕСКО. Универсальность Интернета. 2015. URL: <https://ru.unesco.org/internetuniversality/about> (дата звернення: 24.04.2020)
- Committee of Ministers. Council of Europe. Recommendations Committee of Ministers to member States.1999-2020. URL: [https://search.coe.int/cm#title=Recommendations%20to%20member%20States#f=%5B%7B"p"%3A"CoESerie"%2C"i"%3A3%2C"o"%3A1%2C"m"%3A2%2C"ix"%3A3%2C"val ue"%3A"Rec"%7D%2C%7B"p"%3A"Title"%2C"%3A1%2C"o"%3A1%2C"m"%3A2%2C"ix"%3A1%7D%5D#Default=%7B"k"%3A"*"%2C"o"%3A%5B%7B"d"%3A1%2C"p"%3A"CoEValidationDate"%7D%5D%2C"s"%3A251%7D#s=251](https://search.coe.int/cm#title=Recommendations%20to%20member%20States#f=%5B%7B) (дата звернення: 24.04.2020)

Inna Kryvdina, Vitaliy Gaitan

THE PROBLEM OF REGULATORY PROVISION OF HUMAN RIGHTS PROTECTION ON THE INTERNET: INTERNATIONAL EXPERIENCE AND DOMESTIC REALITIES

The scientific article analyzes the international and national legislation in the field of human rights protection in the Internet environment. Based on the international documents and Ukrainian legal acts elaborated by the authors, the basic principles of legal regulation and protection of fundamental human rights and freedoms have been determined taking into account the peculiarities of their implementation when using the Global Network. Researchers have found that at the international level the problem has been the subject of study and regulation for quite some time, resulting in the development and adoption of a large number of international instruments containing so-called international standards in the field. Particular attention has been paid to the active work of the Council of Ministers of the Council of Ministers, which has resulted in the Conventions and Recommendations to the participating countries that regulate various aspects of human rights protection on the Internet. Ukrainian legislation on compliance with international standards is also analyzed and the main legal acts characterizing the problems of protection of human rights and freedoms in the Internet are described. It is noted that Ukraine is constantly working on the implementation of international human rights standards in national legislation. It is concluded that the relations that a person engages in using the Internet are rather heterogeneous in their legal

nature, and it is of particular importance to improve the legal mechanisms for the protection of human rights as a whole.

Keywords: *human rights, Internet, human rights protection, information relations, regulations, international human rights standards*

References

- Verkhovna Rada of Ukraine. (1991-2020). The legislation of Ukraine: Acts. [Online] 1991-2020. Available from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> [Accessed: 23/04/2020]
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2001). Criminal codex of Ukraine: Act. [Online] 2001. Available from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> [Accessed: 23/04/2020]
- Verkhovna Rada of Ukraine. (1993). Copyright and Related Rights: Act. [Online] 1993. Available from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12> [Accessed: 22/04/2020]
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2017). About the basic principles of ensuring cyber security of Ukraine: Act. [Online] 2017. Available from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2163-19> [Accessed: 25/04/2020]
- Act of Verkhovna Rada of Ukraine. (2003). About telecommunications: Act. [Online] 2003. Available from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1280-15> [Accessed: 22/04/2020]
- Committee of Ministers. Council of Europe. (2015) Recommendation CM/Rec (2014) 6 Committee of Ministers to member States on the Human Rights Guide for Internet users. Explanatory Memorandum. [Online] 2015. Available from: <https://rm.coe.int/16802e3e96> [Accessed: 24/04/2020]
- Committee of Ministers. Council of Europe. (2018) Recommendation CM/Rec (2018) 2 Committee of Ministers to member States about the roles and responsibilities of Internet intermediaries [Online] 2018. Available from: [https://search.coe.int/cm#title=Recommendations%20to%20member%20States#f=%5B%7B"p"%3A"CoESerie"%2C"i"%3A3%2C"o"%3A1%2C"m"%3A2%2C"ix"%3A3%2C"val ue"%3A"Rec"%7D%2C%7B"p"%3A"Title"%2C"%3A1%2C"o"%3A1%2C"m"%3A2%2C"ix"%3A1%7D%5D#Default=%7B"k"%3A"*"%2C"o"%3A%5B%7B"d"%3A1%2C"p"%3A"CoEValidationDate"%7D%5D%2C"s"%3A251%7D#s=251](https://search.coe.int/cm#title=Recommendations%20to%20member%20States#f=%5B%7B) [Accessed: 24/04/2020]
- President of Ukraine. (2015) National Human Rights Strategy: Decree. [Online] 2015. Available from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/501/2015> [Accessed: 24/04/2020]
- President of Ukraine. (2000). Measures to develop the national component of the global Internet information network and to ensure wide access to this network in Ukraine: Decree. [Online] 2000. Available from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/928/2000> [Accessed: 24/04/2020]
- Council of Europe. (2015). Human rights guidelines for ISPs. [Online] 2015. Available from: <https://rm.coe.int/1680599368> [Accessed: 24/04/2020]
- Council of Europe. (2001). Cybercrime Convention. [Online] 2001. Available from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575 [Accessed: 24/04/2020]
- UN Human Rights Council. (2016). Promotion, protection and enforcement of human rights on the Internet: A resolution 32/13. [Online] 2016. Available from: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16/156/92/PDF/G1615692.pdf?OpenElement> [Accessed: 24/04/2020]
- UNESCO. (2015). Internet Universality. [Online] 2015. Available from: <https://ru.unesco.org/internetuniversality/about> [Accessed: 24/04/2020]

